

Рад примљен: 25. 8. 2022.
Рад прихваћен: 19. 9. 2022.
Оригиналан научни рад

ЖРТВОВАЊЕ ЖИВОТИЊА У ГОДИШЊЕМ КАЛЕНДАРУ СРБА*

Прослављање великих хришћанских празника у народној култури Срба је израђено низом обредних радњи, чији је циљ био да се обезбеди здравље и срећа укућана, берићет и бојатство у усевима, зајим плодносћ, здравље и млечност стоке. Обавезан део обележавања празника израђавља обред жртвовања животиње, који је везан за веровање да ће даривање курбана свецу (ком је празник посвећен) подстаћи његову благодатност током године. У раду се разматра које животиње се жртвују на неке хришћанске празнике, зајим ко су учесници овог обреда, како се он спроводи, као и како се касније посудило са месом и остацима курбана. Пажња се посвећује ишању одабира одређене животињске врсте у зависности од семантике празника. У кориус израживања су укључене монографије, научне студије и научни радови о народној култури Срба, али и других јужнословенских народа.

Уводна разматрања

У обредној пракси, везаној за прослављање великих хришћанских празника код Срба, у прошлости обавезно а данас нешто ређе, подразумевало се и приношење одређених животиња на жртву. Ритуално клање животиње, које спроводи појединац или заједница на одређени дан у години, на бугарско-македонско-српском простору је познато и под називом *курбан*. У раду ће се разматрати које су животиње и на који начин приношене као жртва. У обзир ће бити узети само празници, почевши од Божића, за које је везана богатија ритуална пракса приношења жртве, док ће други бити остављени за неко будуће истраживање. Пажња ће се поклонити одабиру одређене врсте животиње и њеним одликама (боја, старост), затим поступању са њом пре и после жртвовања.

---

* Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број: 451-03-68/2022-14 од 17. 01. 2022.

Тема крвне жртве се јавља у студијама које се односе на обредну и ритуалну праксу везану за народне празнике,¹ као и у етнографским монографијама о појединим географским регионима.² Сима Тројановић је 1911. објавио монографију о српским жртвеним обичајима³, а питањем жртвовања бавио се и В. Чајкановић.⁴ Преглед жртвовања у људској цивилизацији у свом научно-популарном делу дао је Ј. Јанићијевић.⁵ Синтетички приказ жртвовања у словенској народној култури је објављен у познатом руском етнолингвистичком речнику *Славянские древности* под редакцијом Никите Толстоја.⁶ Балканолошки институт САНУ је 2007. године објавио зборник радова *Kurban in the Balkan* (ур. Биљана Сикимић), а потом је наредне године објављена и проширена верзија на српском језику *Крвна жртва: ирансформације једног ритуала*.

Иако је назив „курбан“⁷ на Балкан стигао посредством Турака, сама ритуална пракса приношења крвне жртве на овом простору је много старија. У Прокопијевом сведочанству из VI века се наводи да су Анти и Словени сматрали да је бог муње једини господар света и жртвовали му говеда и друге животиње.⁸ Према средњовековним изворима, жртвене животиње су ритуално клали у портама цркава на празник, уз молитву коју је изговарао свештеник.⁹

Код Срба се жртва приносила (и приноси) у разним приликама – у обредима везаним за животни циклус човека, приликом грађења куће, у случају природних непогода, болести, учесталог умирања у домаћинству.

¹ М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд, 1990; М. Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996; Ш. Кулишић, *Из старе српске религије*, Београд, 1970; М. Ивановић Баришић, *Крв у календарским празницима и обичајима, Крв: књижевност, култура*. ур. М. Детелић, Ј. Делић, Београд, 2016, 243–254; и др.

² М. С. Милићевић, *Животи Срба сељака. СЕЗб I*. Београд, 1894; С. Грбић, *Српски народни обичаји из среза Бољевачкој. СЕЗб XIV*, Београд, 1909; В. Николић, *Из Лужнице и Нишаве. СЕЗб XVI*. Београд, 1910; Д. Ђорђевић, *Животи и обичаји народни у Лесковачкој Морави. СЕЗб LXX*, Београд, 1958, итд.

³ С. Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји. СЕЗб, XVII*, Београд, 1911; С. Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји. Старинска јела и ићића*, Београд, 1983; С. Тројановић, *Изабрана дела I*, Београд, 2008.

⁴ В. Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, књ. 1–5, Београд, 1994.

⁵ Ј. Јанићијевић, *У знаку Moloha. Antropološki ogled o žrtvovanju*, Београд, 1995.

⁶ С.П. Бушкевич, *Жертва, жертвоприношение, Славянские древности. Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого*, т. 2, Москва, 1999, 208–215.

⁷ Назив „курбан“ има опште значење „жртва“, и то крвна, без обзира коме се намењује, када, где, на који начин и ко учествује у обреду (тур. *kurban*, из арап. *qurban*, „жртва“).

⁸ *Византијски извори за историју народа Јуџославије*. т. I. Посебна издања, књ. ССХLI, Београд, 1955, стр. 26–27.

⁹ С. Бојанин, *Курбан пре курбана: крвна жртва на преосманском Балкану, Крвна жртва: ирансформације једног ритуала*. ур. Б. Сикимић, 11–36. Београд, 2008, стр. 12, 19, 16.

Животиње¹⁰ су обавезно приношене на велике хришћанске празнике као дар свецу ком је празник посвећен.

Божић

Код свих јужнословенских народа је позната пракса жртвовања прасета¹¹ за Божић¹², при чему је за ову крвну жртву код Срба најраспрострањенији општи генерички назив *йеченица* (од **рек-*) и обредни назив *божићар*, *божићњар*, *божићарац*, *божићарче*, *божићњо* (од *božić-*).¹³ За божићну печеницу знају у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској. Код сточарског становништва је печеница примарно била овца. У Херцеговини су називи за њу *заблица* и *веселица*¹⁴, којима се изражава жеља ка благостању и успеху. У Попову пољу се ритуално клање овце називало „првеселити бравче”.¹⁵

Прасе које је одређено за печеницу би претходно издвојили и добро хранили. Сматрало се да ће животиња, уколико се жртвује гладна, донети штету напретку куће.¹⁶ Прасе би клао домаћин, чист и у чистој одећи. Чин жртвовања се вршио на чистом месту, а прасе би окретали ка истоку. У југоисточној Србији се прасе клало и на сам Божић, што се објашњавало забраном да се на постан Бадњи дан „окрваве руке”.¹⁷

У Србији се постављање ражња с прасетом и његово скидање с ватре пропраћало пуцањем из пушке.¹⁸ Пре печења су у прасе стављали врапца, дуњу, бели лук, дрен. У Алексиначком Поморављу су девојке и младићи стављали и орахе да се окрећу у прасету како би се и момци,

¹⁰ Више о животињама у народној култури Јужних Словена: Ј. Раденковић, *Симболика света у народној мајци Јужних Словена*, Београд, Ниш, 1996, стр. 81–188.

¹¹ О улози свиње у обредима и обичајима: В. Зайковский, Свиња в обрядах и обычаях юго-восточной Сербии и юго-восточной Европы: общее и особенное. *Етнокултуролошки зборник III*, Сврљиг, 1997, 177–182.

¹² Прасе се приносило на жртву за Божић, када се конзумирало месо курбана, док је дан ритуалног клања могао бити Игњатијевдан (2. јануар), како је било у многим местима Баната, Туциндан (5. јануар) или Бадњи дан после подне (6. јануар), како је било у Јарменовцима или у лесковачком крају.

¹³ А. Плотникова, Етнолингвистичка географија Балкана, *Крвна жртва: трансформације једног ритуала*. ур. Б. Сикимић, Београд, 2008, 241–251; С. Петровић, *Митологија, мајца и обичаји*, Ниш, 1992, 226.

¹⁴ С. М. Толстая, К семантической реконструкции слав. *vesel- и *rad-, *Praslovanska dialektizacija v luči etimoloških raziskav. Ob stoti obletnici rojstva akademika Franceta Bezljaja*, Ljubljana, 2010, 257–264.

¹⁵ Ш. Кулишић, *Из сјајне српске религије*, Београд, 1970, 105.

¹⁶ Ј. Раденковић, Ђурђевдан, *Даница*, Београд, 2015, 37–56, стр. 42.

¹⁷ С. Петровић, *Митологија, мајца и обичаји*, Ниш, 1992, 226.

¹⁸ С. Грбић, *Српски народни обичаји из среза Бољевачкој. СЕЗб*, XIV, Београд, 1909, 88.

односно девојке окретали око њих. Сматрало се да се на Божић треба омрсити врапцем да би сви у кући били лаки и полетни као ове птице. Обично би давали прво женама да узму да би, како се веровало, током године на свет више долазила женска младунчад стоке.¹⁹

У Јарменовцима се сматрало да домаћин треба да начне печеницу од главе, зато што је он „глава куће”.²⁰ Обично се глава печенице, ипак, остављала за Васиљевдан. У хомољским селима ју је тада домаћин разбијао на прагу, стојећи напољу, јер се веровало да ће тако срећа остати у кући.²¹ У Левчу и Темнићу су прво пуштали децу да се омрсе месом „да би се гојила и била здрава као свиња”.²²

Други делови жртвованог прасета (бешика, папци, вилице) су могли бити коришћени у лечењу, прорицању и љубавној магији. Врпца, којом је прасе било везано, коришћена је у лечењу болести ногу код стоке, а њушку су давали девојкама да кроз њу погледају момке за које желе да се удају. Крви божићне печенице су приписивана лековита својства. У Србији и Северној Македонији су жене у глуво доба месиле кравајчиће од крви и брашна, који су се потом чували у случају помора међу свињама.²³ У хомољском крају су тесто од брашна и крви давали живини.²⁴ Плећка жртвованог прасета је најчешће коришћена у прорицању.²⁵ Кости печенице су закопавали у мравињак да би у домаћинству било стоке као мрва. У селима јужног Баната су кости и главу печенице везивали у мараму и вешали о дуд у дворишту или у кокошињац као „мори храну”.²⁶

Поменути елементи обреда жртвовања прасета одговарају семантици Божића као новог почетка и празника посвећеног доласку „новог” или, према Тројановићевом термину, „пробуђеног сунца”.²⁷ Чајкановић је сматрао да се у жртвовању свиње могу назрети остаци жртвовања тотемске животиње, а потврду тој хипотези је налазио у неким српским обичајима, попут оног да се новорођенче први пут износило из куће

¹⁹ P. Petrović, Božićni običaji (Aleksinačko Pomoravlje), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, XXVI, sv.1, Zagreb, 1926, 139–147, стр. 143–144.

²⁰ С. Кнежевић, М. Јовановић, *Јарменовци. СЕЗб*, LXXIII, Београд, 1958, 109.

²¹ М. Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд, 1990, 146.

²² С. Мијатовић, *Обичаји народа из Левча и Темнића. СЕЗб*, VII, Београд, 1907, 123–124.

²³ Д. Ђорђевић, *Животи и обичаји народни у Лесковачкој Морави. СЕЗб*, LXX, Београд, 1958, 340–341.

²⁴ С. Милосављевић, *Српски народни обичаји из среза хомољској. СЕЗб*, XIX, Београд, 1914, 69.

²⁵ Ј. Грђић Бјелокосић, *Из народа и о народу*, „Просвета”, Библ. Баштина, књ. 17, Београд, б.г., стр. 98.

²⁶ М. Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996, 142.

²⁷ С. Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји*, Београд, 2008, 184.

„прво ка истоку, а затим код свиња” или да дете које „кркља” треба да подоји свиња.²⁸

Чин жртвовања је морао бити на чистом месту, онај који га обавља је морао бити чист и у чистом оделу, зато што је жртвовање уједно и вид комуникације са сакралним. Посебно угојено прасе одсликава жељу за општим породичним богатством и берићетом у годишњем циклусу који отпочиње. Окретање ражња је везано за народну представу о точку среће, па се имитативном магијом тежило успостављању континуитета у њеном току. Намирнице које се стављају у печеницу представљају различите сфере живота и мотивација њиховог избора је обично прозирна – врабац је симбол полетности, лакоће и брзине, па тиме и здравља, као и бели лук, дуња, дрен. У одређивању особе која ће прва узети од печенице се препознају принципи имитативне магије, онда када се прво даје деци да би била угојена (здрава) као печеница или женама да би се рађала женска стока. Све што је било у непосредном контакту са печеницом (ражањ, врпца), али и делови печенице који се не једу добијају посебну важност и примену у магијским лечењима, прорицању и гатањима.

Одабир прасета као животиње која се код Срба најчешће жртвује за Божић је био, с једне стране, практичан – Божић су прослављали сви хришћани и већина породица је гајила или могла да приушти прасе, којих је било у ово доба године. Такође, начин на који је обележен почетак године, односно Божић, према народном схватању је одређивао каква ће бити цела година, тако да је жртвовање животиње која се пословично добро гоји требало, према народним представама, да подстакне изобиље и осигура здравље у кући. Овим избором животиње се додатно показивала и верска припадност, с обзиром на то да муслимани и Јевреји не једу свињско месо.

У сиромашнијим кућама у Војводини су клали ћурку, гуску или, ређе, патку за печеницу. У околини Зрењанина се није клала патка, што се објашњавало народном етимологијом – „да се укућани не би патили”. Главу ћурке или гуске су обично остављали с кљуном у ком је био орах, па су је чували као „чуваркућу”. У већини војвођанских места се сматрало да петла или кокошку не треба клати за божићно печење, због тога што је то живина која чепрка уназад, па би се „уназадила” и кућа.²⁹

Код Срба у Барањи је божићна печеница најчешће био петао, ређе прасе, што је било условљено материјалним статусом. Говорило се да ваља окрвавити Божић и да „све стане на петловој крви”. Уочи Бадње вечери би уносили петла у кућу, где би и преноћио, а веровало се да ће година бити родна и сви у кући здрави, уколико петао запева. Домаћице су обично клале петла на слами, коју би потом склониле иза врата, због

²⁸ Вид. нап. 15, стр. 96.

²⁹ Вид. нап. 26, стр. 139.

тога што то „подсјећа на Христову крв”. У Поповцу су петлове ноге качили с обе стране капије или би их закопали у ђубришту „да живад не иде никуда из авлије”.³⁰

Петео је соларни симбол и симбол живота. Он је птица бдења, његово кукурикање најављује дан и, верује се, растерује нечисту силу. Приношење ове животиње на жртву младом сунцу је, стога, требало да обезбеди животворну моћ, која би се даље пренела на усеве и дом.

Ђурђевдан

Једна од битних разликовних црта народне културе балканских Словена у односу на остале словенске народе јесте веома јак култ и прослављање Дана Св. Ђорђа уз приношење жртве – јагњета³¹. С обзиром на то да је Св. Ђорђе сматран заштитником поља, стада, здравља и плодности, циљ приношења жртве је управо да се светац умилостави и подари наведено. До овог дана се није смело јести јагњеће месо, а било је забрањено и да се овце музу и конзумира њихово млеко. Као жртва се најчешће приносило бело мушко јагње са роговима.³² Бирало се најбоље јагње из стада или оно које се прво ојагњило те године. У српско-бугарској пограничној области ово јагње су називали по празнику *ђурђил*, *ђурђевче*, *џурџил*.³³

Пре приношења жртве би се окупљени укућани помолили богу и Св. Ђорђу, а животињу би окренули ка истоку. У Бугарској је постојала пракса и да се јагње пре жртвовања уведе у кућу и одведе пред икону или огњиште.³⁴ Од биља које је убрано у зору плели би венац и стављали га јагњету око врата. Пре клања би му давали мекиње са сољу, потом би га домаћица окадила, а на десни рог (или оба рога) би залепили запаљену свећу. Чин ритуалног клања је изводио домаћин или старији мушкарац из куће који је те године први помузао овце, а клање се разликовало од уобичајеног, јер се изводило над судом да се крв не би расипала по земљи.³⁵ У околини Мионице домаћин је говорио: „Не кољем те ја, коље те Ђурђевдан”, потом би се прекрстио, па заклао јагње.³⁶ Најчешће се

³⁰ М. Дворнић, *Народни обичаји Срба у Барањи*, Бели Манастир, 2019, 172, 184–185.

³¹ О балканским називима за курбан на Ђурђевдан в. А. Собољев, О балканским називима за жртвену животињу на Ђурђевдан, *Крвна жртва: трансформације једној ритуалу*, ур. Б. Сикимић, Београд, 2008, 253–269.

³² Д. Ђорђевић, *Животи и обичаји народни у лесковачком крају*. Лесковац, 1985, 68.

³³ Вид. нап. 13, стр. 245.

³⁴ С. Ракшијева, *Животноводство, Сакар*, Софија, 2002, 90–116, стр. 105.

³⁵ С. Мачај, Црноречки округ, *Гласник Српској ученој друштва*, књ. 73, Београд, 1982, 121.

³⁶ Вид. нап. 17, стр. 273.

обред жртвовања обављао у оквиру једне породице. У Пиринској Македонији су овци од које узимају јагње стављали око врата венац исплетен од гранчица шљиве и јабуке. С обзиром на то да су у питању родне воћке, поред захвалности, овим чином се изражавала жеља и да се настави плодност оваца. Свеће које су гореле на роговима јагњета обично нису пуштале да догоре до краја, већ су их чували у случају да се појави болест међу стоком.³⁷ У југоисточном Банату чобани су одлазили рано ујутру на Ђурђевдан на раскршће и остављали мало мяса жртвованог јагњета и намењивали га вуковима да не нападају овце.³⁸

У обреду приношења жртве је посебан значај приписиван крви јагњета и било је пожељно да она, приликом клања, прелије свети крст, источну страну темеља или прага цркве, да попрска свето дрво. У Србији, Македонији и Бугарској су скупљали крв у суд, па би њоме деци по образима и челу мазали крст да би била здрава и румена.³⁹ У Србији су крвљу мазали крст по вратима куће и веровало се да су укућани заштићени од сваке болести.⁴⁰ Кости јагњета се нису смеле бацати, већ су их скупљали и закопавали у мравињак да би било стоке као мрва.⁴¹ У источној Србији су ражањ на ком се јагње пекло односили на њиву и забадали у жито да би порасло „као ражањ”.⁴²

Доба Ђурђевдана је време највећег бујања природе и време када почиње летња половина године, док је Митровдан означавао почетак зимске половине. У складу са тим, говорило се „ђурђевско полугође” и „митровско полугође”. Источни и Западни Словени верују да Свети Ђорђе доноси топло време и „откључава земљу”.⁴³ Управо у овом периоду и јагњад стасају толико да могу бити курбан. Обредна и магијска пракса везана за овај дан укључује поступке намењене подстицању раста и рађања, па је Чајкановић сматрао да је чин приношења јагњета на жртву Св. Ђорђу одјек жртвовања животиње врховном божанству.⁴⁴ Ипак, пре се може рећи да је ово божанство било заштитник стоке, у

³⁷ Т. Ђорђевић, *Природа у веровању и ђурђевању нашег народа*, књ. 2, Београд, 1958, 134.

³⁸ Вид. нап. 26, стр. 288.

³⁹ М. Ивановић Баришић, *Крв у календарским празницима и обичајима*, *Крв: књижевности, култура*, Београд, 2016, 247; С. Гребенарова, *Календарни обичаји и обреди*, *Стирандџа*, Софија, 1996, 303–350, стр. 338; В. Петреска, *Жртвата во пролетниот циклус обичаји кај Македонците*, *Етно-културолошки зборник*, књ. 2, Сврљиг, 1996, 131–137, стр. 132.

⁴⁰ Вид. нап. 32, стр. 192.

⁴¹ Вид. нап. 23, стр. 385.

⁴² В. Николић, *Из Лужнице и Нишаве*. *СЕЗб*, XVI, Београд, 1910, 138.

⁴³ Вид. нап. 16.

⁴⁴ Веселин Чајкановић, *Мити и религија у Срба*, Београд, 1973, 366–367.

првом реду оваца, али и божанство општег богатства.⁴⁵ Стари Словени су у свом религијском систему имали бога заштитника стоке у лику бога Волоса/Велеса, као и бога Дажбога, тако да су се елементи веровања у ова божанства улила у веровања везана за Св. Ђорђа.

Пракса да се вуковима оставља део меса жртваног јагњета би ишла у прилог хипотези да је ово божанство било и вучји пастир. Обредна пракса Хрвата и Словенаца показује да је лик Св. Ђорђа дошао на место божанства које је у време поклада „умирало”, али је у мају васкрсавало. Покладна лутка коју су спаљивали на острву Зларину је називана Јуре; у Корушкој су на покладе, недалеко од села Леденице, копали „гроб” и поред њега палили велику ватру. Пошто би пао мрак и огласила се вечерња звона, једног младића, увијеног у сламу, кога су називали Шентјур (Св. Јурај), ставили би у „гроб” и прекрили смрековим гранама. Он је искакао из „гроба” када би ватра догорела и дувао у рог.⁴⁶

Петровдан

Во, бик и крава су били веома поштовани у народу. Во је називан хранитељем и могао је бити положајник.⁴⁷ Волови су вукли и саонице са покојницима на гробље. Поштовање вола, краве и бика се, по свој прилици, може пратити уназад до Индоевропљана, када су ове животиње, због својих рогова, схватане као симболи Месеца. Стога су везиване за лунарни култ, загробни свет, али и поновно рађање.⁴⁸ На Балкану је био раширен култ бога Митре, који је на рељефима представљан како ритуално убија бика. У старој Грчкој се прослављао празник Диполеја, везан за убирање првих пољопривредних плодова. Део овог празника, који се обележавао у другој половини лета, звао се „буфонија”, због обреда с биковима. Процесију је предводио првосвештеник, за којим су водили бикове украшене цвећем и венцима. Пред животиње би изнели тек донесене плодове и гледали који бик ће им први прићи. Тог бика би врховни свештеник убио секиром, па би га однели на олтар посвећен Зевсу, одакле су месо делили народу.⁴⁹

⁴⁵ У руским ђурђевданским песмама се уместо имена Јуриј (Юрий) често јавља Уриј (Урый), које се асоцира са „рај”. Општесловенско *raĭjъ води порекло од индоевропске речи која је значила и „богатство”, у староиндијском *ravi*. Вид. нап. 16, стр. 54.

⁴⁶ Вид. нап. 16, стр. 54.

⁴⁷ Вид. нап. 21, стр. 39–40; вид. нап. 15, стр. 107.

⁴⁸ J. Grbić, Dekodiranje ovozemaljskih čina: vjerovanja o životinjama u hrvatskoj etnografiji, *Kulturni bestijarij*, 2007, 217–238. str. 224.

⁴⁹ Л. Раденкович, Водяной бык в преданиях балканских славян, *Полутропов, к 70-летию Владимира Николаевича Топорова*, Москва, 1998, 439–446. стр. 441.

Приношење вола или бика на жртву код Срба се најчешће чинило на Петровдан, Илиндан или, ређе, Велику Госпојину. Во се обично приносио као курбан приликом заједничког, сеоског прослављања празника. С обзиром на то да су се у овом, летњем, периоду појављивали први плодови, као и да је било важно да се усеви одрже до жетве, жртвовање је требало да осигура благодатан однос светаца према целој заједници. У појединим селима југоисточне Србије се током године приносило више волова – обично на црквену славу села, али и на празник, који је значајан за заједницу. То је могао бити празник (*сеоска завештина*) када је нека природна непогода или несрећа (суша, поплава, пожар, помор стоке) погодила село, па је жртвовање животиње на тај дан имало функцију искупљења и заштите од понављања несрећа. У прошлости се од меса спремала заједничка гозба на култном месту, док се касније, као практичније, присутнима делило свеже месо, које би они потом спремали код куће.⁵⁰ Клање је обављао мушкарац у чистој одећи, којег поштује заједница. Обично је пре клања животиња окретана према истоку.

У лесковачком крају, код рушевина цркве Св. Петра на Радан планини, во је до краја прошлог века приношен на жртву на Петровдан. Пре сунца су сви полазили из села, водећи вола окићеног цвећем. Пошто би дошли до светог камена, пуцали би из пушке, што је представљало знак да ће принети жртву. Пре клања би се сви прекрстили и помолили богу да подари добре усеве, да сачува село од града и олуја и да дарује здравље људима и стоци. Вола су клали ножем и то тако да крв потече по камену. Уколико би крв испунила удубљење на камену, веровало се да су молитве услышене и да предстоји добра и плодна година. Утробу вола су бацали даље од камена, а месо кували и припремали заједничку гозбу, којој је некад присуствовало и по пет стотина људи из тог краја.⁵¹

За поменути ритуалну праксу и култно место се везује и легенда о добровољној жртви – јелену. Казивало се да је јелен увек долазио уочи празника, при чему би сам легао на свети камен и чекао да га свештеник сутрадан принесе на жртву. Месо су, потом, пекли на ражњу и веровало се да је лековито. Међутим, једне године је јелен закаснио, а људи нису желели да чекају да се одмори, већ су тражили од свештеника да га одмах закоље. Свештеник је то учинио, али ниједан јелен од тада више није долазио.⁵² Иначе, ова легенда је позната свим балканским народима, али и народима на Кавказу, као и Русима и угро–финским народима Русије.⁵³

⁵⁰ Вид. нап. 32, стр. 71.

⁵¹ М. Луковић, Курбан на врху Петрове горе, у *Крвна жртва: трансформације једног ритуала*, ур. Б. Сикимић, Београд, 200, 37–58, стр. 52.

⁵² Исто, стр. 38–39.

⁵³ А. Мороз, 2012. Легенда о жртвенном олене. К вопросу о возможных источниках, у *Заједничко у словенском фолклору. Зборник радова*, ур. Љ. Раденковић, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 117, Београд, 2012, 245–255.

Шпиро Кулишић је сматрао да је учесталост и распрострањеност прасета као печенице, с једне, и велико поштовање вола, с друге стране, утицало на напуштање праксе жртвовања вола.⁵⁴ Међутим, во се не може замењивати прасетом, али може овном или неком другом рогатом животињом, па је у неким местима таква пракса и посведочена. Велики удео је имао и измењен начин живота – од краја прошлог века је све мање волова у сеоским домаћинствима.

Илиндан

У Србији се сматрало да на Св. Илију треба заклати најбољег и најстаријег петла да би кућа напредовала, као и да светац не би пуштао громове и муње.⁵⁵ Најчешће се клао најстарији или петао који је стар годину дана. У складу са тим, у источној Србији су га звали „старац”, а у околини Београда „годишњак”.⁵⁶ Уколико не би заклали петла на овај празник, веровало се да ће он проклињати газду и да ће газда умрети. Зато су га у Барањи Срби клали „да живи газда”.⁵⁷ У Војводини су га клали да газду, као и све мушкарце из куће, не би убио гром. На истој територији се говорило да ће петао, уколико остане жив, певати: „Ја осто, газда не осто” или „Ја осто, газда очо”.⁵⁸ У хомољском крају се сматрало да петао док не напуни годину дана пева газди: „Ти газда”, али пошто напуни годину почиње да пева: „Ја газда.” Уколико петла не би заклали на овај празник, веровало се да он куне домаћина: „Ти на моје место умро!”⁵⁹

Петла је пре изласка сунца обично клала домаћица, ређе домаћин. У Банату га је домаћин ритуално убијао секиром на прагу куће, а клали су га и над врећом жита и над одређеним биљкама (рен, пелен, сунцокрет), пуштајући да крв капље по њима, па су их чували као лек. У источној Србији је онај који је жртвовао петла говорио: „Не кољем те ја, коље те Св. Илија!”⁶⁰

Посебна моћ је у народу приписивана глави и крви петла. Глава се никада није кувала или пекла, већ се чувала током године или су је, знатно ређе, одмах бацали. У Банатској Суботици су главу натицали на колац и уз то говорили: „Главу дајемо, а газда да остане жив и здрав”.⁶¹

⁵⁴ Вид. нап. 15, стр. 113.

⁵⁵ М. Станојевић, Заглавак. Антропологеографска проучавања, *СЕЗб*, књ. XX, Београд, 1913, 41.

⁵⁶ Вид. нап. 27, стр. 128.

⁵⁷ Вид. нап. 30, стр. 246.

⁵⁸ Вид. нап. 26, стр. 365.

⁵⁹ Вид. нап. 25, стр. 302, 64.

⁶⁰ Вид. нап. 17, стр. 279.

⁶¹ *Исјо*.

У Банату би је завили у пелен и обесили о вериге, док би ноге заденули за рог куће. Такође, качили би је о таван, верујући да ће тако заштитити кућу од грома или би је закопали под праг. Чајкановић је у овоме видео хтонски карактер жртве, с обзиром на то да се веровало да се душе предака налазе под кућним прагом, а да су вериге и стреха њихова зборна места.⁶² Жртвовање животиње на прагу се може тумачити као чин поштовања предака, чији је циљ да се они одобровоље, зато што, према народним веровањима, управо од предака зависи срећа, родност и плодност њихових живих потомака.

Сима Тројановић је сматрао да је петао птица некадашњег Громовника, којег је у хришћанству наследио Св. Илија, на шта упућују и веровања из Војводине да ће жртвовање петла сачувати укућане и дом од грома. Петао казује доба ноћи (и дана), а предсказује и промену времена, од чега зависи летина, па је и њен бранитељ.⁶³ На везу петла и летине упућује и пракса из северне Бачке, где су петла клали на Спасовдан управо „за добар род летине”, с обзиром на то да се овај обичај није везивао за Илиндан.⁶⁴ У околини Ниша су петла клали и по завршетку жетве и то тако да крв истекне на жито. То жито су потом чували и носили на јесен на прву сетву.

Мратиндан

У Србији, Северној Македонији и Бугарској су на Мратиндан (11. новембар) приносили на жртву кокошку или пиле. У питању је један од тзв. вучјих празника, који се празновао ради заштите од вукова, али и за здравље стоке. Мушкарци тог дана нису презали волове, а жене нису радиле с вуном. Дани око овог празника су у јужној Србији били познати као „мартинци”, а кокошка или пиле које су тада клали називају се „марта”, „мартинче” или „мратиње пиле”. Најчешће се клала потпуно црна кокошка или црно пиле, ретко шарено, како се чинило у неким селима Лесковачке Мораве. Кокошку су најчешће клали на прагу куће, при чему се на различитим територијама уочавају разлике у ритуалним поступцима. У источној Србији су, пре него што би кокошку заклали, обично говорили: „Ја те не кољем, Мрата те коље”.⁶⁵ У јужној Србији су у обреду обично учествовале две особе – једна је кокошку држала, док ју је друга клала. То се чинило у тишини, а особа која је помагала

⁶² Вид. нап. 44, стр. 90–92.

⁶³ Вид. нап. 27, стр. 128.

⁶⁴ Вид. нап. 26, стр. 314.

⁶⁵ Вид. нап. 32, стр. 41.

је жмурила.⁶⁶ „Мратињем пилету” су у неким местима, пре него што га закољу, црвеним концем везивали кљун да би и вуцима чељусти остале затворене. У источној Србији су на Св. Мрату клали петла на прагу куће. У Лозану би жена прво петла нахранила, измерила му дужину на прагу, па га заклала тако да крв падне на праг. У Буцаку и Турековцу се, приликом клања, говорило: „Не кољем те ја, коље те Мрата”.⁶⁷ Перје су чували, па носили на њиву и бацали га у прву бразду приликом сетве. У врањском Поморављу су од мяса спремали ручак, док би главу закачили на вериге. У лесковачком крају су перје и главу кокошке чували за магијска лечења.

Закључна разматрања

Жртвовање животиња на хришћанске празнике се спроводило да би се осигурала берићетна и у свему добра година, да би се светац одобривољио и подарио добро напредовање усева, здравље људи и бројност стоке, као и да би све посејано и посађено добро сазрело. У основи обреда курбана се препознају и старији, претхришћански слојеви, који се огледају у веровањима да принесена на дар жртва може утицати на удео благостања, по принципу „даривање – узимање”.

У обележавању јесењих празника, као и зимских, посебно се одсликава култ предака, док је у обредној и магијској пракси везаној за пролећне и летње празнике доминантнији култ светаца за које се верује да управљају атмосферским приликама од којих зависе приноси пољопривредних култура. Очекивано је да се у време када природа мирује пажња поклања прецима, од којих, према народним представама, зависи здравље, срећа, родност и берићет.

У домаћинству су се мушкарци обично бавили стоком, док су жене водиле рачуна о живини, па је иста подела улога присутна и у жртвовању животиња – мушкарци су обично ритуално клали прасе, јагње, бика, а жене петла и осталу живину. Курбан се могао принети код куће, у оквиру породице, при чему је место жртвовања био праг, огњиште, дрвљаник, тј. „гранична места”. Животиње су приношене на жртву и у оквиру колективног курбана на празник ком је посвећена црква у селу или манастир, као и за време литија, и тада су у обред били укључени и свештеници. Од учесника обреда је зависио и циљ курбана – уколико је то једна породица, циљ је била њена добробит, док заједнички курбан подразумева добробит заједнице, села.

Боја животиње и њена врста би могли упућивати на сферу којој је жртва намењена. Окретање прасета, јагњета и вола пре ритуалног клања

⁶⁶ Вид. нап. 23, стр. 397.

⁶⁷ Вид. нап. 17, стр. 279.

ка истоку упућује на то да је њихова жртва била намењена сфери живота и рађања. С друге стране, петао и црна кокошка су намењивани Св. Мрати, једном од вучјих светаца. Најчешће су жртвовани на прагу, што упућује и на њихову везу са култом предака. Материјални статус породице је могао утицати на то која ће животиња бити курбан, па се јављају и одступања у одабиру животиње. У случају колективног курбана, а посебно уколико је реч о заветинама, бирана је највећа и најскупља животиња – во. Вербална формула која се јавља приликом клања („не кољем те ја, већ *свештац*”), пребацује одговорност за одузимање живота животиње са човека на сакралну сферу, али и именује онога коме је жртва намењена. Пажњу привлачи појава ове формуле на Ђурђевдан где се не именује Св. Ђорђе, већ се јавља персонификовани лик – *Ђурђевдан*. Супротно, у случају Божића изостаје ова формула, иако је овај празник персонификован – и у иницијалном значењу (Божић као *млади бој*), и у изразу *Божић бајта* (тј. лупа ногама, чиме се потврђује његов сигуран долазак).

Драгана С. Ђурић*

Српска академија наука и уметности
Балканолошки институт
Кнеза Михаила 35
11000 Београд

Кључне речи: крвна жртва, обред, народно хришћанство, годишњи календар, Срби.

Dragana S. Đurić

ANIMALS AND SACRIFICES IN THE SERBIAN ANNUAL CALENDAR

In ritual practice, which is the part of the celebration of annual holidays, Serbs usually choose different types of animals. Thus, a pig is most often sacrificed on Christmas, on St. George's Day – a lamb, on St. Elijah – a rooster, on St. Mrata – chicken, etc. The ritual slaughter of a certain animal, which is carried out by the wider community on a certain day of the year, in the Bulgarian-Macedonian-Serbian area is known as *kurban*.

The paper discusses which animal species are sacrificed on a particular holiday in the annual calendar. Regional variations or parallels were also observed (cases of sacrificing the same species on different holidays). Attention was paid to the way the animal was treated before the act of sacrifice, then the rite of sacrifice itself was analyzed (who performs it, in what place, at what time, in what way), as well as its purpose. Also, later procedures with the sacrificed animal were analyzed and the role that is given to certain parts of the animal's body

---

* draganasdjuric@gmail.com

(head, shoulder, bones, feathers, legs) in folk beliefs, and especially their usage in magical practice. The corpus of research consists of monographs, studies and scientific papers on the folk culture of the Balkan Slavs.